

УДК 821.111'22

КОГНІТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ВЕРБАЛІЗАЦІЇ РУХУ В КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ

С.А. Віротченко, канд. філол. наук (Харків)

Стаття присвячена проблемі концептуалізації комунікативного простору в англійській мові. Простір – фундаментальне поняття людського мислення, що відображає багатогранний характер існування світу, це середовище комунікативної діяльності та необхідний компонент сприйняття світу. Реалізуючи комунікативну взаємодію, комуніканти створюють комунікативний простір, який складається з особистих просторів дискурсивних особистостей – адресатно-комунікативного та адресантно-комунікативного, що мають центр і периферію. У природній мові ментальне уявлення про простір перетворюється в текст. Вивчення засобів вербалізації переміщення в просторі залишається одним з актуальних питань сучасних лінгвістичних досліджень. При цьому рух в особистому чи комунікативному просторі потребує більш глибокого дослідження. У фокусі уваги нашого дослідження – схематична модель руху, що актуалізується вербальними конструкціями руху у просторі. У ході аналізу вербальних конструкцій переміщення в просторі, що описують рух у комунікативному просторі, ми виявили, що вони актуалізують образ-схеми джерело-шлях-ціль з бінарними опозиціями (вперед і назад) та компонентами, ціле-частина, описуючи переміщення усього тіла або частини тіла комуніканта, центр-периферія, яка представляє рух у просторі в залежності від дальності переміщення комуніканта. Таким чином, когнітивно-орієнтована теорія, представлена у статті, пояснює схематичну модель руху у комунікативному просторі та її актуалізацію.

Ключові слова: адресатно- / адресантно-комунікативний простір, вербалізація, вербальні конструкції переміщення у просторі, образ-схема, рух у комунікативному просторі.

Віротченко С.А. Когнитивно-функциональный подход к вербализации движения в коммуникативном пространстве. Стаття посвящена проблеме концептуализации коммуникативного пространства в английском языке. Пространство – фундаментальное понятие человеческого мышления, которое отображает многогранный характер существования мира; это среда коммуникативной деятельности и необходимый компонент восприятия окружающего мира. Реализуя коммуникативное взаимодействие, коммуниканты создают коммуникативное пространство, состоящее из личных пространств дискурсивных личностей – адресатно-коммуникативного и адресантно-коммуникативного, которые имеют центр и периферию. В естественном языке ментальное представление о пространстве превращается в текст. Изучение способов вербализации перемещения в пространстве остается одним из актуальных вопросов современных лингвистических исследований. При этом движение в личном или коммуникативном пространстве нуждается в более глубоком исследовании. В фокусе внимания исследования – схематическая модель движения, которая актуализируется вербальными конструкциями движения в пространстве. В ходе анализа вербальных конструкций движения в пространстве, описывающих движение в коммуникативном пространстве, мы выявили, что они актуализируют образ-схемы источник-путь-цель с бинарными оппозициями (вперед и назад) и компонентами, часть-целое, описывая перемещение всего тела или части тела коммуниканта, центр-периферия, которая представляет движение в пространстве в зависимости от дальности перемещения коммуниканта. Таким образом, когнитивно-ориентированная теория, представленная в статье, проясняет схематическую модель движения в коммуникативном пространстве и ее актуализацию.

Ключевые слова: адресатно- / адресантно-коммуникативное пространство, вербализация, вербальные конструкции движения в пространстве, образ-схема, движение в коммуникативном пространстве.

Virotchenko S.A. The cognitive and functional approach to verbalization of movement in communicative space. The paper addresses the problem of conceptualization of communicative space in English. Space is a fundamental notion of human thinking that represents a diversified nature of the world's existence in its inhomogeneity; it is an environment of communicative activity and a necessary element of perceiving the world. Producing statements, communicants create communicative space. It consists of personal spaces of discursive personalities, which are the addresser's and addressee's ones that have a center and periphery with moveable boundaries. In a natural language, a mental representation of space is transformed into text. Studying the ways, in which motion in space is verbalized, remains one of the topical issues of the present-day linguistic research. Yet, motion in the personal or communicative space is still in need of an in-depth analysis. The research focuses on the image schematic structure of motion, which is actualized by verbal constructions of motion in space. Considering fragments that include expressions describing motion in the communicative space, we have revealed that the verbal constructions of motion in space actualize the source / path / goal schema with its binary oppositions (forward and back) and constituents, the part / whole schema by describing the whole-body or the part-body movement of the communicant, and the center / periphery schema that conceptualizes motion in space depending upon how far the communicant moves.

Keywords: addressee's / addresser's communicative space, image schema, motion in communicative space, verbal constructions of motion in space, verbalization.

1. Вступ

Дослідження простору перебуває у фокусі уваги філософів і фахівців різних галузей науки з давніх часів, простір залишається предметом і сучасних лінгвістичних розвідок. Представники різних шкіл наукової думки знову і знову звертаються до дослідження простору: вони аналізують різні підходи до вивчення простору в різних культурах і мовах, описують типи концептуалізації просторових відносин [2; 3], вивчають параметризацію простору [5; 8], просторову метафору [1; 4]. Фокус їхньої уваги також включає комунікативно значущі зміни особистого простору комунікантів у результаті їх руху та зміни положення в комунікативному просторі [7; 10].

Когнітивний підхід до вивчення простору полягає в розумінні того, що значення конструюється в процесі комунікації [14], і наше сприйняття комунікативного середовища приймає участь у формуванні цього значення. Існуючі когнітивні дослідження пропонують низку теоретичних засобів аналізу формування смислу, наприклад, фрейми [6; 16], ідеалізовані когнітивні моделі [11; 12], образ-схеми [9; 12]. Актуальність роботи зумовлена тим, що когнітивна лінгвістика розкриває нові можливості вивчення руху в комунікативному просторі. Об'єктом дослідження є рух у комунікативному просторі. Предметом роботи виступає схематична структура руху в комунікативному просторі.

Наше дослідження базується на теорії образ-схем, які визначаються як відносно прості конструкції, що є частиною нашого повсякденного жит-

тя в різних їх проявах [9; 12]. Стаття описує основні образ-схеми. По-перше, це образ-схема ДЖЕРЕЛО-ШЛЯХ-ЦІЛЬ, яка вказує на те, що ми знаходимося в одному місці, коли починаємо рух, потім ми змінюємо локацію, і коли рух завершується, ми вже в іншому місці. Крім того, це образ-схеми ЦІЛЕ-ЧАСТИНА та ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ.

Метою дослідження є виокремити складові комунікативного простору та встановити схематичну структуру руху в комунікативному просторі. Матеріалом дослідження є фрагменти тексту, обрані методом суцільної вибірки з художніх творів британських і американських авторів ХХ століття. Фрагменти включають конструкції, що описують рух у комунікативному просторі, до складу яких входять дієслова, прийменники, іменники та прилівники.

2. Схематична структура руху

Образ-схема – це спосіб осмислення сутності у вигляді схеми, що об'єднує елементарний зоровий образ і логічну інформацію, це базова структурна одиниця, що спирається на сенсо-моторний досвід індивіда у взаємодії з фізичним світом і вживається для концептуалізації складніших когнітивних структур. Образ-схеми являють собою структури в когнітивних процесах, які описують патерни нашого розуміння та сприйняття дійсності. Вони породжуються як тілесним та мовним досвідом, так і історичним контекстом [9; 12]. Одна й та сама образ-схема може актуалізуватися в рамках різних

когнітивних доменів, оскільки внутрішня структура кожної образ-схеми може бути метафорично переосмислена [12]. З іншого боку, певна частина будь-якої образ-схеми може бути описана різними одиницями, що доводить теорія «активних зон» Р. Ленекера. Найбільш цікавим аспектом феномена активних зон є різноманіття лінгвістичних засобів вираження та мотиваційна ланка між значенням і формою у кожному можливому випадку [13].

Так, для опису переміщення у просторі в англійській мові застосовують одиниці, що передають різні аспекти руху: «рухатися де», «рухатися як», «рухатися з якою метою», «рухатися куди та звідки».

Рух є цільовим, залежним компонентом ситуацій, зумовлений необхідністю змінити місце розташування суб'єкта чи об'єкта. Згідно Л. Талмі, існує деяка абстрактна ситуація руху, для якої є характерним набір параметрів: «фігура», тобто суб'єкт / об'єкт руху, «фон», відносно якого суб'єкт рухається, «шлях», який включає початкову та кінцеву точку руху тощо. Змінюються візуально і їх співвідношення в просторі: фігура, відділившись від фону, описує певну траєкторію, сукупність ментально поєднаних точок у просторі, в яких знаходився суб'єкт переміщення [15].

Дієслова руху, що описують зміни у просторі, відносяться до лексико-семантичного поля просторових дій та станів [5, с. 163–165], їхньою загальною семою є місце перебування та зміни в позиції комуніканта внаслідок руху. Дієслова руху супроводжуються прийменниками, що є словотворчими елементами, які утворюють єдине значення ціле з дієсловом. Втрачаючи своє реальне значення або зберігаючи його в ослабленому вигляді, прийменники змінюють, уточнюють, доповнюють значення дієслова. Прийменники, що модифікують дієслова, є індикаторами спрямованості руху комунікантів. Таким чином, вживаючись як одне ціле, дієслова руху та прийменники складають дієслівні конструкції переміщення у просторі (ДКПП).

2.1. Актуалізація образ-схеми

ДЖЕРЕЛО-ШЛЯХ-ЦІЛЬ

ДКПП конкретизують напрямок змін у просторовому розташуванні комунікантів, визначають інтенсивність і швидкість зміни особистого простору, встановлюють масштаб переміщення комуні-

кантів і, таким чином, актуалізують образ-схему ДЖЕРЕЛО-ШЛЯХ-ЦІЛЬ.

Структурним компонентом образ-схеми ДЖЕРЕЛО-ШЛЯХ-ЦІЛЬ є напрямок руху – ВПЕРЕД, отже, виділяємо ДКПП, що описують лативний рух комуніканта до співрозмовника: *to advance to smb, to bend toward, to cling to smb, to come toward smb, to lean forward, to move toward smb, to start toward smb, to step toward smb, to take a step toward smb.*

ЦІЛЬ, об'єкт, до якого наближується комунікант, є синтаксично вираженою лише в 43% ДКПП, проте семантично вона завжди присутня. Ця закономірність пояснюється тим, що діалогічне спілкування природно припускає двох взаємодіючих комунікантів: адресанта й адресата, і, таким чином, є зрозумілим, що переміщення адресанта відбуваються в адресатно-особистому просторі та навпаки.

Структурний компонент образ-схеми ДЖЕРЕЛО-ШЛЯХ-ЦІЛЬ напрямок руху – НАЗАД, актуалізується ДКПП, що описують елативний рух комуніканта від співрозмовника: *to back away from smb, to fling from smb, to jerk away, to lean back, to move away, to shrink away, to sit back, to step away, to swing away from smb, to turn away, to walk away, to retrace a step from smb, to take a step backward.*

19% ДКПП, що описують орієнтацію комуніканта на початкову точку, містять синтаксично виражену кінцеву точку: тобто об'єкт, від якого віддаляється мовець, не є синтаксично обов'язковим, але в прагматичному плані він завжди присутній.

Структурний компонент образ-схеми ДЖЕРЕЛО-ШЛЯХ-ЦІЛЬ перешкода експлікується ДКПП, що описують орієнтованість комуніканта відносно проміжної точки: *to lean across the table, to lean over the table, to stride over the desk.*

Експлікація шляху таким чином відзначається під час опису ситуацій спілкування, де комунікативний простір співрозмовників розділений предметом меблів, у більшості випадків столом. Якщо об'єкт, який розділяє комунікативний простір, сприймається одним із комунікантів як перешкода на шляху до встановлення комунікативного контакту чи досягнення комунікативної мети, то мовець прагне нейтралізувати цю перешкоду, та тоді має місце переміщення комунікантів відносно проміжної

точки в напрямку до співрозмовника. Переміщення такого типу вживаються в 3% від загальної кількості наявних прикладів.

Отже, ДКПП, що описують орієнтованість комунікантів на кінцеву точку, вживаються в 60% від загальної кількості прикладів, а ДКПП, що описують орієнтованість комунікантів на початкову точку, вживаються в 37%. Таким чином, скорочення відстані між комунікантами має експресивніший характер, більшу семантично-прагматичну інформативність та частіше вживається в різних комунікативних ситуаціях позитивно та негативно спрямованого дискурсу.

ДКПП також описують спосіб переміщення. Так, переміщення може мати характер миттєвої дії, що відбувається в один момент, який не можливо розкласти на окремі частини, і що не позначає процес, який протікає в часі, тобто не має процесуального значення. «Миттєві» дієслова позначають дію, тривалість якої надзвичайно мала або мінімальна. Такі ДКПП використовуються для фіксації уваги на цілі та кінцевій точці переміщення, позначення результативності дії та в тому випадку, якщо і цілі, і кінцева точка вже близько. Крім того, важливо відзначити, що дієслова в складі цих конструкцій виступають у ролі присудка та сполучаються з обставинами тривалості дії, що описують швидку дію. До таких конструкцій відносяться наступні: *to go up to smb, to lean quickly toward smb, to jerk toward smb, to step toward smb / forward, to come toward smb, to swing to smb, to step back, to rush forward / back*.

Переміщення, яке не має характеру миттєвої дії, актуалізується ДКПП, що описують немиттєву дію, яка відбувається протягом часового відрізка, що можливо розкласти на окремі частини, позначає процес і має процесуальне значення. Ці ДКПП використовуються для позначення незакінченої дії, а дієслова, що входять до їхнього складу, часто виступають у ролі дієприслівника образу дії та сполучаються з обставинами тривалості дії, що описують процес переміщення. До таких конструкцій належать наступні: *leaning toward smb, moving toward smb, advancing to smb, starting towards smb, backing away from smb*.

З точки зору інтенсивності та швидкості переміщення комунікантів у просторі, виділяються

ДКПП, що описують повільне та швидке переміщення. Ця ознака виражається семантикою дієслова або прислівниками та прикметниками, якими він супроводжується.

ДКПП, що вказують на повільне переміщення комунікантів у просторі, в основному в реченні вживаються в ролі дієприслівника, який надає дії відтінок неспішності. Такі конструкції не містять прикметників, що описують дію та надають додаткову інформацію про неї. До групи мовних одиниць, які вказують на низьку швидкість переміщення та описують скорочення комунікативної відстані, належать наступні: *starting towards smb, closing the distance, leaning forward, advancing to smb, moving toward smb*.

ДКПП, що описують низьку швидкість переміщення та описують збільшення комунікативної відстані, представлені наступними: *inching away, sliding away, slipping away, backing away*.

Повільні переміщення комунікантів у просторі під час бесіди сприяють поступовому зменшенню відстані між співрозмовниками, що налаштовує їх на сприйняття інформації, створення атмосфери довіри та близькості.

До групи ДКПП, що описують швидке переміщення комунікантів, належать дієслова, що, як правило, експлікують кінцеву точку переміщення, та які супроводжуються прислівниками та прикметниками, що модифікують їх і визначають швидкість переміщення. Крім того, такі ДКПП, як правило, в реченні виступають у ролі присудка, що позначає однократність дії. Серед ДКПП, що описують орієнтованість комуніканта на кінцеву точку руху, до цієї групи відносяться наступні: *to jerk toward smb, to take a distracted step, to lean urgently forward, to rush toward smb, to lean quickly forward, to swing toward smb*.

До конструкцій, що вказують на орієнтованість комуніканта під час переміщення на початкову точку й описують швидкий рух у просторі, ми відносимо наступні: *to shrink backward, to jerk away, to swing away, to step back, to retreat a step*.

Швидкі переміщення комунікантів у ході комунікативного процесу надають спілкуванню динамічності й ефекту несподіваності, завдяки яким комунікант, який використовує ці прийоми, справ-

ляє психологічний вплив на співрозмовника для досягнення своєї комунікативної мети.

2.2. Актуалізація образ-схеми ЧАСТИНА-ЦІЛЕ

Переміщення у просторі може бути цілісним або не цілісним, що відповідає образ-схемі ЧАСТИНА-ЦІЛЕ. З точки зору цілісності переміщення комунікантів у просторі, ми виділяємо дві групи ДКПП: «інтегральні» та «партитивні».

Інтегральні ДКПП описують цілісні рухи, тобто переміщення всього тіла комуніканта. До таких конструкцій відносяться: *to advance, to come toward, to go up to smb, to leap forward, to move toward, to run to smb, to start toward, to step toward, to walk away / forward*.

Партитивні ДКПП описують переміщення в просторі не цілого тіла, а його частини, зокрема в нашому випадку мова йде про верхню частину тіла. Такими конструкціями є наступні: *to bend toward, to cling to smb, to lean forward / back, to sink back*.

Партитивні конструкції руху не численні в порівнянні з інтегральними, тому що в англійській мові для корпусу лексичних засобів, які описують переміщення в просторі верхньої половини тіла, нехарактерна лексична та стилістична різноманітність. Але ДКПП, що описують партитивні переміщення у просторі, є найуживанішими. Це пов'язано з тим, що в процесі спілкування при наявності вихідного сидячого положення комунікантів, партитивні рухи підкреслюють і акцентують вербальне повідомлення, несуть у собі значне значеннєве навантаження; вони впливають на зміст вербального повідомлення, на співрозмовника та тим самим на досягнення комунікативної мети.

Різноманітність вербального зображення інтегральних переміщень у просторі пояснюється численними варіантами переміщення як у залежності від швидкості переміщення (*to wriggle, to stroll, to run, to rush, to jerk*), так і від засобу переміщення (*to leap, to run, to sit, to trip, to walk*).

2.3. Актуалізація образ-схеми ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ

Образ-схема ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ відображає рух у просторі в залежності від дальності переміщення: переміщення відбувається у мінімальній площині, центром та ядром якої є комунікант, або

границі переміщення виходять у периферію його Я-простору. Виходячи з класифікації ДКПП відносно опису цілісних і партитивних рухів, а також з точки зору опису миттєвої чи немиттєвої дії, ми виділили дві групи ДКПП, що описують обмежену та необмежену площу переміщення:

До групи ДКПП, що описують обмежену площу переміщення комунікантів, належать конструкції, що описують миттєву дію та партитивні переміщення комунікантів у просторі, тобто коли рух мовця обмежено верхньою половиною тіла: *to lean toward / forward / closer to smb, to bend toward / over*.

До цієї групи належать ДКПП, що містять у собі слово *step*, яке виражається дієсловом або іменником: *to step toward smb / forward, to take a step toward smb, to step back, to retreat a step*.

До групи ДКПП, що описують необмежену площу переміщення комунікантів, по-перше, відносяться ті конструкції, що описують немиттєву дію, по-друге, цілісні переміщення в просторі. По-третє, такі ДКПП не містять синтаксично виражений елемент, який вказує на кінцевий пункт руху: *to move toward smb, to come forward, to advance to smb, to start towards smb, to back away* та інші.

3. Висновки

Провівши наше дослідження у призмі когнітивної лінгвістики, ми виявили схематичну структуру руху у комунікативному просторі. Також були висвітлені особливості вербалізації руху в комунікативному просторі в англійській мові за допомогою залучення образ-схем, що схематично зображують найтиповіші патерни нашого тілесного досвіду та сприйняття. Одна й та сама образ-схема може актуалізуватися різними когнітивними доменами, більше того, певна частина образ-схеми може бути описана різними одиницями. Проведений аналіз показує, що рух у просторі вербалізується за допомогою ДКПП, які складаються з дієслів, що супроводжуються прийменниками, прислівниками та іноді прикметниками. ДКПП актуалізують образ-схеми ДЖЕРЕЛО-ШЛЯХ-ЦІЛЬ, ЧАСТИНА-ЦІЛЕ, ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ. Отже, когнітивний підхід до процесу вербалізації руху у просторі дає новий стимул для розвитку загальної теорії про простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булыгина Т.В. Перемещение в пространстве как метафора эмоций / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев // Логический анализ языка : Языки пространств : сб. науч. ст. ; [отв. ред. Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 278–288. 2. Кубрякова Е.С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 3. Лебедева Л.Б. Семантика «ограничивающих» слов / Л.Б. Лебедева // Логический анализ языка : Языки пространств : сб. науч. ст. ; [отв. ред. Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 93–105. 4. Мечковская Н.Б. Семиотика. Язык. Природа. Культура / Н.Б. Мечковская. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 432 с. 5. Тошович Б. Глаголы каузации положения в пространстве / Б. Тошович // Логический анализ языка : Языки пространств : сб. науч. ст. ; [отв. ред. Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина]. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 163–175. 6. Fillmore Ch.J. Frame semantics and the nature of language [Electronic resource] / Ch.J. Fillmore. – 1976. – Available at : <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/ai/frame semantics76.pdf>. 7. Hall E.A. Proxemics / E.A. Hall // Current Anthropology. – 1968. – № 9. – P. 83–108. 8. Janzen T. Shared spaces, shared mind : connecting past and present viewpoints in American sign language narratives / T. Janzen // Book of abstracts. International cognitive linguistics conference : linguistic diversity and cognitive linguistics, 10-14 July 2017, Tartu, Estonia. – P. 144. 9. Johnson M. The body in the mind : the bodily basis of meaning, imagination, and reason / M. Johnson. – Chicago : The University of Chicago press, 1987. – 287 p. 10. Knapp M.L. Nonverbal communication in human interaction / M.L. Knapp, J.A. Hall. – Wadsworth : Thomson Learning, USA, 2002. – 482 p. 11. Hilferty J. Maximality and idealized cognitive models : the complementation of Spanish tener [Electronic resource]. / J. Hilferty. – 2001. – Available at : <https://www.um.es/lincoing/jv/2001%20ICMs%20&%20tener%20Lang%20Sciences.pdf>. 12. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind / Lakoff G. – Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1987. – 387 p. 13. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar / Langacker R.W. // Theoretical prerequisites. – Stanford: Stanford University Press, 1987. – 353 p. 14. Manerko L. Towards understanding of conceptualization in cognitive terminology / L. Manerko // Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 1(2), 2016. – P. 129–170. DOI : 10.1515/lart-2016-0012 ISSN 2453-8035. 15. Talmy L. Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms / L. Talmy // Language typology and syntactic description, 3, 1985. – P. 57–149. 16. Wendland E.R. Framing the frames : a theoretical framework for the cognitive notion of «frames of reference» / E.R. Wendland // Journal of translation, 6, 2010. – P. 27–50.

REFERENCES

- Bulygina, T.V. (2000). Peremeschenie v prostranstve kak metafora emotsij [Motion in space as a metaphor of emotions]. In: N.D. Arutyunova & I.B. Lyevoantina (eds.). *Logicheski analiz yazyka: yazyki prostranstv. [Logic analysis of language: languages of spaces]*. M: Jazyki russoj kul'tury Publ., pp. 278–288.
- Fillmore, Ch.J. (1976). *Frame semantics and the nature of language*. Available at: <http://www.icsi.berkeley.edu/pubs/ai/frame semantics76.pdf>
- Hall, E.A. (1968). Proxemics. *Current anthropology*, 9, 83–108.
- Hilferty, J. & Valenzuela, J. (2001). Maximality and idealized cognitive models: the complementation of Spanish tener. *Language Sciences*, 23(4-5), pp. 629–637.
- Janzen, T. (2017). Shared spaces, shared mind: connecting past and present viewpoints in American sign language narratives. *Book of abstracts. International cognitive linguistics conference: linguistic diversity and cognitive linguistics, 10-14 July 2017, Tartu*. Tartu, 144.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind: the bodily basis of meaning, imagination, and reason*. Chicago: The University of Chicago press.
- Knapp, M.L. & Hall, J.A. (2002). *Nonverbal communication in human interaction*. Wadsworth: Thomson Learning.
- Kubriakova, E.S. (2004). *Yazyk i znaniye: na puti polucheniya znaniy o yazyke. Chasti rechi s kognitivnoj točki zreniya. Rol' yazyka v poznaniyi mira. [Language and knowledge: On the way to getting knowledge. Parts of speech from a cognitive perspective. The role of language in the world cognition.]*. Moskva: Yazyki slavianskoj kultury Publ.
- Lakoff, G. (1987). *Women, fire, and dangerous things. What categories reveal about the mind*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
- Langacker, R.W. (1987). *Foundations of cognitive grammar. (Vol. 1). Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.

- Lebedeva, L.B. (2000). Semantika «ogranichivayuschikh» slov. [Semantics of the «limiting» words]. In: N.D. Arutyunova & I.B. Lyevontina (eds.). *Logicheskij analiz yazyka: yazyki prostranstv. [Logic analysis of language: languages of spaces]*. M.: Jazyki russkoj kul'tury Publ., pp. 93–105.
- Manerko, L. (2016). Towards understanding of conceptualization in cognitive terminology. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava, 1(2)*, pp. 129–170.
- Mechkovskaya, N.B. (2004). *Semiotika. Yazyk. Priroda. Kultura. [Semiotics. Language. Nature. Culture]*. Moskva: Izdatelskij tsentr «Akademiya» Publ.
- Talmy, L. (1985). Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms. *Language typology and syntactic description, 3*, pp. 57–149.
- Toshovich, B. (2000). Glagoly kauzatsii polozheniya v prostranstve [Verbs of causation of location in space]. *Logicheskij analiz yazyka: yazyki prostranstv [Logic analysis of language: languages of spaces]*. In: N.D. Arutyunova & I.B. Lyevontina (eds.). *Logicheskij analiz yazyka: yazyki prostranstv. [Logic analysis of language: languages of spaces]*. M.: Jazyki russkoj kul'tury Publ., pp. 163–175.
- Wendland, E.R. (2010). Framing the frames: a theoretical framework for the cognitive notion of «frames of reference». *Journal of translation, 6*, pp. 27–50.